

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i>	11
<i>Речник њојмова ликовних умејносїи и архїијекїуре. Том 1, А–Ђ</i>	25
<i>Како наїисаїи и објавїиї научно дело / Зоран В. Поїовић</i>	35
<i>Зборник рагова Визанїолошкої инсїиїуїа. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пириваїрић</i>	53
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сїремић</i>	61
<i>Зборник рагова и сажешака / 4. Конїрес Угружења за аїеросклерозу Србије са инїтернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	73
<i>Срїски језик на Косову и Меїохији данас : (социолинївистїички и линївокулїуролошки асїекїи) / Миїра Рељић</i>	81
<i>Зборник Инсїиїуїа за срїски језик САНУ. [Књ.] 2, Срїски језик и акїуелна њиїања језичке њолийишке / ѓлавни уредник Среїо Танасић</i>	81
<i>Пеїар С. Јовановић : истїраживач у їеоїрафији – њреїалац у друшїву</i>	103
<i>Генетїички модификовани орїанизми : чињенице и изазови : зборник рагова са научної скуїа одржаной 22–23. окїјобра 2013. їодине / уредник Марко Анђелковић</i>	111

<i>Дан Библиоџеке САНУ џосвећен научнику, државнику и џредседнику Срџске краљевске академије Сџојану Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>	123
<i>Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković</i>	141
<i>Црквена џолиџиџа Визанџије од краја иконоборсџива до смрџи цара Василија I / Преграџ Комаџина ; уредник Љубомир Максимовић</i>	141
<i>Тоџонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљењу сџтаросрџскоџ џоџономасџичкоџ речника и бољем џознавању оџиџесловенских именовсловних образаца / Александар Лома.....</i>	153
<i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у часџи двестоџије џоџишњице рођења Франца Миклошиџа / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Александар Лома.....</i>	153
<i>Моџуће сџраџијеџије развоја Србије / уредник Часлав Оџић</i>	169
<i>Речник срџскохрваџскоџ књижевноџ и народноџ језика. Књ. 19, Оџаџи – џеџоџласник / [џредседник Уређивачкоџ одбора Сџана Рисџић ; уредници Даринка Горџан Премк ... и др.]</i>	181
<i>Срби и Први свеџски раџи 1914–1918 : зборник раџова са међународноџ научноџ скуџа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драџољуб Р. Живојиновић.....</i>	193
<i>Законик цара Сџефана Душана. Књ. 4, џом 1–2 / уредници Косџа Чавошки, Ђорђе Бубало</i>	205
<i>Документи о сџољној џолиџиџи Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Раџован Самарџић, Василије Ђ. Кресџић</i>	221
<i>Између завичаја и џуђине : сусреџи различџиџих кулџура у срџској књижевности / Свеџозар Кољевџић. – Нови Саџ : Академска књиџа : Оџранак САНУ у Новом Саџу, 2015</i>	237
<i>Сџо десетџ џодина Срџскоџ дијалекџолошкоџ зборника</i>	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић</i>	<i>261</i>
<i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић</i>	<i>277</i>
<i>Линївистїичка славистїика : студије и чланци / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Срїски у круїу словенских језика : драматїичка и лексичка поређења / Предраї Пиїер</i>	<i>289</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>303</i>

Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Спремић. – Београд : Службени гласник, 2014

Говорили: академик Десанка Ковачевић-Којић
академик Љубомир Максимовић
академик Момчило Спремић

У Београду, уторак 17. март 2015. у 13 часова

ХИЉАДУГОДИШЊИ СУСРЕТИ С ВЕНЕЦИЈОМ

Академик Момчило Спремић написао је књигу *Србија и Венеција*. Обрадио је хиљадугодишњи период, од шестог до шеснаестог века. Дао је синтезу какву нисмо имали. Изучио је млетачке, дубровачке, београдске, которске, угарске и остале изворе. Пажљиво је прегледао архивску грађу и систематизовао податке како су Србија и Венеција одржавале „везе у средњем веку ради размене добара“. Користио је читаву библиотеку књига на неколико језика написаних. Истакао је у предговору да постоји обимна „литература о српско-млетачким односима, али нико није обрадио цео средњи век, већ мање периоде или поједине теме“. Академик Спремић је на триста страна, прегледно, речито, вештином искусног научника, јасним и свима доступним поступком приближио једно далеко и затамњено време. Подсетио је да је Венеција у средњем веку била светска сила, а „данас јој прети опасност да се сруши и потоне у море“. Учинио је својим стрпљивим послом да не „потону“ занимљиве и значајне чињенице о средњовековним односима Срба и Венеције.

Описао је и како је Божидар Вуковић, „образован, вистрен и сналажљив“, у Венецији 1519. почео „да штампа српске ћириличке богослужбене књиге“, „жртвујући свој капитал и труд“, у доба када је „српска нација толико

уништена и преплављена неверницима“, када је Вуковић књиге штампао на „српском језику“ („lingua serviana“), а цар Карло V га назвао „племићем свете Латеранске палете, нашег Царског двора и Империјалног Већа“. Предочио је академик Спремић два тестаментa Божидара Вуковића који је за универзалног наследника одредио сина Вићенца, наменио дарове православним манастирима, Милешеви „свој барјак који је позлаћен“, за гробно место одабрао Старчеву горицу на Скадарском језеру, близу Ђурића где је рођен, где му је скроман споменик, а због тога што му под бистом у Подгорици пише да је подигнута „првом Србину штампару и издавачу“ неко је, недавно, разуме се, маљем разбио постамент. Није о томе академик Спремић. Држао се средњег века о којем врло често погрешно мислимо као о времену заосталом.

Говоре академик Десанка Ковачевић-Којић, академик Љубомир Максимовић и академик Момчило Спремић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ

ПОЛИТИЧКИ И ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ И ВЕНЕЦИЈЕ

Србија и Венеција биле су упућене једна на другу вишеструко током цијелог средњег вијека. Ове везе постајале су још интензивније унапређењем трговинског промета, нарочито послје развоја рударства у Србији, од средине XIV вијека. Настала је обимна литература, нарочито о све сложенијим српско-млетачким привредним односима. Међутим, реч је само о појединим темама и краћим периодима. Није било ширих захвата који би те односе, како политичке тако и економске, разматрали истовремено у цјелини и у дужем временском распону. То је управо тема књиге академика Момчила Спремића *Србија и Венеција (VI–XVI век)*.

Тако сложене обраде ове теме могао се прихватити само научник профила академика М. Спремића, који се потврдио као истакнути истраживач српске историје (довољно је споменути три издања обимне монографије Ђурђа Бранковића), а у исто вријеме, темељито се бави везама Србије и Медитерана, посебно са Италијом и Шпанијом. Његову докторску дисертацију „Ragusa e gli Aragonesi (1442–1495)“ у италијанском преводу објавила је Академија наука у Палерму.

И поред великог увида у ову тематику, академик Спремић се на првом мјесту прихватио истраживања нових извора у више архива. Најзначајнији су млетачки, у Државном архиву у Венецији (Archivio di Stato di Venezia),

гдје је аутор прегледао главне серије за позни средњи вијек. Исто тако, помно је истражио огромну грађу из Дубровачког архива, без које се не могу проучавати српско-млетачке везе. Узети су такође у обзир и српски, которски, угарски и други извори, као и сва издања објављених извора разне провинције, од којих су највреднији млетачки. Поред извора, користио је и обимну литературу. Осим доступних публикација, академик М. Спремић више пута је радио у Библиотеци Marciana у Венецији и у другим европским библиотекама.

Књига *Србија и Венеција (VI–XVI век)* састоји се од 335 страна основног текста, резимеа и одабране библиографије. Подјелена је на два дијела: 1. Проток времена и 2. Свакодневни живот. Приложено је и више прикладних илустрација. Објављена је у издању Службеног гласника.

У првом дијелу академик Спремић пратио је политичке односе између Венеције и Србије од раног средњег вијека до краја XVI стољећа. Односи су била стални и континуирани, с обзиром на то да је Млетачка република владала дијеловима Балканског полуострва и била господарица Јадранског мора, на чију је источну обалу излазила и српска држава. Од Четвртог крсташког рата имали су заједничку границу и на копну. О раним везама Србије са Венецијом говори и брак великог жупана Стефана Немањића са Аном Дандоло, из једне од најпознатијих млетачких породица. Припаднице млетачке аристократије удавале су се све до краја XIII вијека за чланове династије Немањића.

У вријеме Уроша I и његових синова појавиле су се велике количине српског сребрног новца који је и по изгледу, тежини и финоћи сребра подсјећао на млетачки. Чак Данте наводи српски новац у својим стиховима као фалсификат српског краља. Већ у то вријеме било је међусобне трговинске размјене као и млетачких трговаца у унутрашњости Србије. Званична Венеција поздравила је крунисање на Царство Стефана Душана, али није прихватила његов предлог да заједнички освоје Цариград.

Због све развијенијег рударства, Србија је остала значајна земља за Млечане и после владавине Немањића. Поготово што су Млечани крајем XIV вијека почели да стичу посједе на обали Зете, чему су се опирали Балша III и његова мајка, кћерка кнеза Лазара. С обзиром на то да је Балша III завјештао Зету своје ујаку, деспоту Стефану Лазаревићу, у наредним деценијама српски деспоти били су у интензивним везама са Млечанима, било да су са њима око Зете ратовали или преговарали. Посебно је био значајан споразум који је деспот Ђурађ Бранковић склопио са Млечанима 1435. године у „великој сали за аудијенције“ смедеревског двора.

Академик М. Спремић је до танчина, на основу извора, оживио ток ових преговора, те се стиче утисак да је и аутор сам у њима учествовао. Власти у Венецији су увелико настојале да ријеше све спорове са српским деспотом, нарочито дугогодишње око Зете. Припреме су због тога биле темељне,

биран је амбасадор и дата су му детаљна упутства. Млетачко посланство на челу са племићем Николом Мемом упућено је у Смедерево. Мање су познати преговарачи са деспотове стране. Према академику Спремићу могло би се рећи „да је с обе стране преговарачког стола у смедеревском двору 1435. седела господа позног средњег века“.

Млетачко посланство није дошло празних руку. Поред 1.000 дуката, Деспоту је дато и више скупоцјених поклона. Према млетачким изворима скупоцјени поклони намјењени су и његовој жени која је „као што се има информација много моћна“.

Дакле, Млечани, иначе добро обавјештени о свему, били су, како се види, и добро обавештени о приликама на српском двору. Тако се чак и у далекој Венецији знало да је деспотица Јерина утицајна и моћна. Смедеревски споразум обављен је успјешно у вези са многим питањима, додуше захваљујући попустљивости и српске и млетачке стране. На предлог Николе Мема, Велико вијеће у Венецији 31. децембра 1435. године изабрало је деспота Ђурђа са синовима и наслједницима за млетачке грађане и племиће.

Ток догађаја који су услиједили увели су у млетачко-српске односе и Турке. Послије првог пада Деспотовине 1441. године Турци су увелико присутни и у српско-млетачким односима. Међутим, као што вапај за помоћ последњег византијског цара Константина XI 1453. није гануо Млечане, тако није ни онај деспота Ђурђа нешто доцније, 1459. године. Како су Турци све више надирали на наше просторе, тако је долазила и до изражаја константа у млетачкој политици. Наиме, из излагања академика М. Спремића намеће се закључак да чак и да дође под турским терором до нестанка хришћана на овим просторима, Млечани нису жељели да се замјере Турцима. Најважније је било, по сваку цијену, одржавање услова за њихову трговину на Истоку. То је у првом реду захтијевало добре односе са Турцима, односно добијање и одржавање гаранција за слободу трговине и кретања њихових трговаца.

Послије пропасти српске државе 1459. године Млетачка република наставила је да одржава везе са члановима породице Бранковића, односно са троје дјеце Ђурђа Бранковића, и то деспотом Стефаном, кога су Турци ослијепили, грофицом Кантакузином, удатом за Улриха II Целског и царицом Маром. Од дјеце деспота Ђурђа, деспот Стефан Слепи био је најжешћи противник Турака. Његова сестра царица Мара живјела је у Турској, у Језеву код Сера, под заштитом свог пасторка султана Мехмеда II Освајача. Друга сестра, Кантакузина купила је замак у млетачкој Фурланији, гдје је Стефан Слепи нашао уточиште и доцније умро. Послије 35 година проведених у Фурланији, Кантакузина је отишла да живи код сестре Маре у Турску. Оне су врло активно посредовале при склапању мира између Турака и Венеције, у искреној намјери да помогну Венецији.

Са много детаља изложене су тешке судбине дјеце Ђурђа Бранковића, као и њихових наслједника. Избачени из своје средине, са великом тјескобом

могу се пратити њихова потуцања од Венеције, Будима, Стамбола, Дубровника и приморских градова, гдје су често узалудно тражили подршку и помоћ. Академик Спремић, што је више могао, извукао је из извора све о њима, од њиховог изгледа, облачења, понашања, способности да се снађу у новонасталим околностима или о погрешним потезима појединаца. Неки од њих су лако повјеровали лажним обећањима Турака који су их послје предаје често погубили. Међутим, било је случајева, као са царицом Маром, кћерком деспота Ђурђа, да је султан Мехмед II користио њено посредовање у преговорима са Млечима. Тако нам је академик Спремић пружио заокружену и убједљиву слику о трагичној судбини српске елите, као и цијелог српског народа послје успостављања турске власти.

Венеција је временом, нарочито од средине XV вијека, израсла у велики и лијепо град у коме је све било повезано са водом. Куће су и даље зидане на дрвеним шиповима који су се забадали у муљ, затим су подизане фасаде, посебно у расцвјетаној млетачкој готици, које су задивљавале како савременике, тако и потомке. Улице су, у ствари, канали којима се одвијао сав саобраћај. Главна улица је Велики канал, за који је француски историчар XV вијека узвикнуо: „од те улице нема лепше на свету“. Венеција, по уређењу аристократска република одвојена од цркве, била је изузетно богата држава, велика поморска сила са посједима од Ломбардије до Блиског истока. С разлогом су је сматрали цвијетом свих градова. Симбол њене снаге и мудрости био је крилати лав, присутан на свим установама и тврђавама у цијелој држави.

Због тога је разумљиво што је богата и раскошна Венеција постала космополитска метропола која је привлачила и постала уточиште странцима из разних крајева Европе, па и са Балкана. Доцније, паралелно са турским освајањем српске државе увелико је текао и процес иселавања у метрополу на лагунама, па се чак изричито помињу досељеници из Новог Брда и Београда. Све бројнији чланови колоније ових досељеника основали су братовштину и школу „Scuola di San Giorgio degli Schiavoni“. Посебна словенска братовштина држала је досељенике на окупу, који су међусобно говорили својим језиком и држали се својих обичаја. Они су долазили са источне јадранске обале, али и из унутрашњости која је за Млечане била „Скјавонија“ или „Склавонија“. Овај термин Скјавони превладава и даље крајем XV вијека када се у млетачким документима јављају подаци о појединим словенским народима.

Док су досељеници са источне јадранске обале и унутрашњости Балкана постепено упознавали и прихватили све љепоте и предности Венеције, исто тако је и Млетачка република стицала она знања о Србији која су за њу била најважнија. Наиме, академик М. Спремић скреће пажњу на чувену карту фра Мауро из 1459. године. Фра Мауро је на острву Мурано, у својој картографској радионици правио карту свијета, која се сматра ремек-дјелом средњовјековне картографије.

На карти фра Маура представљена је Србија (Servia), а уз њу је додато „јаме злата и сребра“ (fosse da oro et argenti). Наведено је Ново Брдо на српском (Nuova barda) и на италијанском језику (Nuovo monte). Карта фра Маура свједочи да су Млечани били добро упознати са богатством Србије у племенитим металима. А то је управо оно што је у односима са Србијом Млечане највише привлачило.

У другом дијелу књиге академик М. Спремић обрадио је, прије свега, економске односе који су били најважнији између два партнера. Млечани су врло рано били заинтересовани за трговину и извоз сребра из Србије. Крајем 20-их година XIV вијека извоз сребра из Србије у Дубровник, а преко Дубровника у Венецију стално се повећавао да би од 30-их година XIV вијека постао још интензивнији. Потражња за српским сребром може се довести у везу са смањењем производње у европским рудницама која је започела нешто прије средине XIV вијека. Управо, у доба кризе и опадања европских рудника, почиње снажан успон српских рудника који достиже врхунац у првој половини XV вијека, нарочито у четвртој деценији тог стољећа. У складу са тим истовремено долази до највећег извоза сребра из Србије у Млетке.

То је наметало потребу за што бољом и сложенијом организацијом полова. Све чешће Дубровчани оснивају трговачка друштва у којима један члан живи нпр. у Новом Брду, а други члан у Венецији, гдје прихвата пошиљке сребра и даље их продаје. На основу нове грађе из Дубровачког архива, обрађено је и објављено више радова о дјеловању ових компанија. Поред архивских истраживања, а узимајући у обзир резултате радова и других аутора, академик М. Спремић је саставио сложено и исцрпну слику о начину трговине сребром између Србије и Венеције. На основу тога, он с правом указује да су дубровачки трговци оваквим начином рада успоставили мост између Новог Брда, осталих српских рудника и Венеције, а ову трговину претворили у свој монопол.

Најпотпунији увид о извозу сребра из Србије у Млетке пружају трговачке књиге браће Николе и Луке Кабужића, вођене по систему двојног књиговодства. На основу њих се може поуздано установити да је укупан обим извоза браће Кабужић у времену од 1426. до 1433. године износио 3.480 кг сребра, у данашњим мјерама, у вриједности од око 100.000 дуката. Ова количина садржавала је 141 кг гламског сребра, из кога је добијено 35 кг злата. Чак су браћа Кабужић отпремили у Венецију око 6 кг чистог злата. Такође треба имати у виду да су браћа Кабужић само једна од око четрдесет трговачких кућа у Дубровнику које су се у то вријеме бавиле извозом сребра, и то готово искључиво у Венецију. Млеци су у позном средњем вијеку били највеће тржиште сребра са Балкана, Угарске и Њемачке. Одатле су га млетачки бродови разносили, не само по Италији већ и по цијелом Медитерану.

Из Србије, поред племенитих метала, извозили су се бакар и олово неопходно у грађевинарству за покривање цркава и кућа. Извоз кожа и крзна је

настављен чак и када је временом извоз метала избио на прво мјесто. Веома је био тражен и восак, главно средство расвјете за цркве и куће у средњем вијеку. Његовим извозом у Венецију бавили су се крупни трговци племенитим металима, као што су Никола и Лука Кабужић. Ипак, за разлику од племенитих метала, Венеција није била главно тржиште воском. Он је у великим количинама отпреман у градове средње Италије, Пезаро, Фермо, Фано на локалне сајмове како се то види из књиге браће Кабужић. Извозила се и свила произведена у Призрену, као и грубо вунено сукно под називом раша.

Тканине су биле најважнији увозни артикал из Венеције у Србију, која је готово имала монопол у снабдјевању Медитерана тканинама. Овај увоз, од раних почетака крајем XIII вијека, академик Спремић прати кроз цијели средњи вијек наводећи врсту тканина, боју, цијену, као и начин на који су тканине стизале у Србију. Намјењене су углавном владарима, властели и све богатијим грађанима. Извоз тканина у Србију из Венеције из године у годину био је све већи, а до наглог пораста дошло је за вријеме владе краља и цара Стефана Душана. Због тога је разумљиво да аутор овом периоду посвећује пуну пажњу.

До проблема у увозу млетачких тканина дошло је у другој деценији XV вијека када су Дубровчани започели и сами мануфактурну производњу. Наиме, наглим развојем српски градови постали су јаки потрошачки центри, па је тиме порасла и потражња за тканинама. И поред озбиљне конкуренције Дубровчана, увоз млетачких тканина није био прекинут. Осим тканина, у Србију је из Млетака увожено и оружје за потребе српских владара, а после смрти цара Душана и за све моћније српске великаше. По вриједности, значајну ставку у увозу робе из Венеције чинили су луксузни предмети, сребрене чаше, стакло, вино, со и разна бакалска роба.

Највећи дио трговине у средњем вијеку темељио се на кредиту, јер је готовог новца у оптицају било веома мало. Млеци су били највеће кредитно и финансијско средиште Европе, па је тако пословање захватило и просторе Балкана, приморске градове, Котор, а у првом реду Дубровник. И српски градови постали су мјеста гдје су се увелико склапали кредитни послови. Дубровчани су били главни кредитори домаћих трговаца. Новац је даван на зајам уз 10 до 15 %, али су затезне камате могле да стигну и до 20%. Код Млечана су се задуживали становници из унутрашњости Србије, али такође и истакнуте личности, па и сами српски владари.

Из Венеције, углавном преко Дубровника, у српске градове продрли су и примењивани и остали савремени инструменти трговине (трговачка друштва, прокуре, мјенице – *lettera di cambio*). И банкарско пословање допирало је у Србију, било преко Дубровника или непосредно из Венеције. На то указују књиге дужника Михаила Лукаревића, дубровачког трговца четрдесетих година XV вијека у Новом Брду, у којима изричито спомиње „свој конто“ у

Венецији. Из трговачких књига браће Кабуџић види се да су и они сарађивали са банкама у Венецији.

Венеција је тако имала утицаја на више области из свакодневног живота средњовјековне српске државе. Свакако од посебног значаја је онај на културу српског народа, штампање српских богослужбених књига, нарочито у XVI вијеку. У историји српског штампарства посебно значајно мјесто припада Божидару Вуковићу. Уз велико лично залагање почео је 1519. године да штампа српске ћирилске богослужбене књиге на „српском језику“ (*lingua serviana*). Српски монаси одлазили су у Венецију да уче штампарску вјештину, а у манастиру Милешеви било је стовариште српских књига штампаних у млетачким штампаријама. Преко манастира Милешеве стизале су оне на Свету Горе, прије свега у Хиландар. Српске ћириличке, највише богослужбене књиге штампане у Венецији, допринјеле су очувању националног и вјерског идентитета српског народа под турском влашћу.

Свеобухватна истраживања академика Спремића убједљиво указују на изузетну и значајну улогу Венеције у привредном животу српске средњовјековне државе, с тим што је она, поред свог тржишта, отворила врата продору српског сребра и злата и на међународно тржиште.

Србија и Венеција су биле два свијета у средњем вијеку. Имале су различита државна уређења. Различите су им биле привреде, друштво, црква, култура и менталитет. Поред свих разлика, повезивали су их јаки привредни односи на обострану корист.

Сва заснована на изворима, прије свега из Млетачког и Дубровачког архива у којима је академик Спремић годинама радио, књига *Србија и Венеција (VI–XVI век)* поуздано је свједочанство о значају Србије у позном средњем вијеку на балканским, медитеранским и европским просторима. Она је истовремено незаобилазна за онај дио европске историографије која се бави привредном историјом Медитерана. Књига ће бити изузетно корисна како стручњацима тако и широј читалачкој публици, с обзиром на приступачан и занимљив начин излагања.

На крају, у епилогу аутор констатује да је Венеција у средњем вијеку по много чему била специфичан град. Венеција и данас има специфичну судбину, море ју је створило, оно је и уништава, закључује са много носталгије аутор.

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ

СРПСКО-МЛЕТАЧКА СУОЧАВАЊА

Академик Момчило Спремић, склон и вичан посматрању дугих историјских процеса, укључујући и њихове недовољно видљиве почетке и тиху

завршницу повезану са много гласнијим временима која наступају, већ насловом књиге, помало провокативним у хронолошком смислу, указује на дуготрајност српско-млетачког суочавања. Разуме се, у једном тако дуготрајном, готово хиљадугодишњем раздобљу нису ни сви тренуци, ни сви аспекти испитиване тематике подједнако видљиви и приступачни истраживачу. До мере, да се понекад можемо запитати није ли ћутање извора тоталан одраз стварног стања. Али, мајсторство Спремићево огледа се у томе што његова историјска реконструкција садржи детаље где је то могућно, нема их тамо где прецизност није могућно постићи, наслућују се где за то има разлога, при чему је уверљива целина слике у потпуности успостављена.

Први, већи део књиге – Проток времена – углавном је посвећен политичким збивањима и, делом са њима повезаним, економским токовима у односима Србије и Венеције. Академик Десанка Ковачевић-Којић посветила је велику пажњу овим питањима, високо оценивши ауторову обавештеност и начин излагања. Због тога бих се, када је реч о овом делу књиге, задржао само на поглављу *Значајан њредлої* (34–46), које се односи на покушај цара Душана да приволи Венецију на војно савезништво чију је круну требало да представља заузимање византијског Цариграда. О овом Душановом покушају расправља се одавно у науци, али је академик Спремић успео да читавом питању да значајан допринос. Пре свега, изношењем свих познатих детаља, не једног него два покушаја, као и истраживањем разлога због којих Венецијанци, који су у свему другом иступали као поуздани Душанови савезници, само у овом питању не пристају да прихвате српско становиште. Анализирајући основне потезе њихове политике на Медитерану, Спремић показује да, у ствари, само питање Цариграда излази из оквира непосредних заједничких интереса у креирању српско-венецијанских односа. Очеvidно је да, иако Душана називају, признајући његово уздизање на царство, "serenissimus dominus Stephanus, Grecorum imperator semper augustus et Raxie rex illustris", Млечани савршено схватају да би освајање Цариграда имало несагледиве последице по ситуацију у Источном Средоземљу. Као што се да и претпоставити, у разлозима њихове суздржаности пре свега треба видети бојазан од силног јачања геостратешког положаја српског цара. Чини ми се, међутим, да је ова бојазан бар делом почивала и на давнашњем млетачком познавању византијске политичке теорије, као и општих латинских схватања о Царству на Истоку (ваља се сетити само статуса Латинског царства као замене за Византију у доба настанка 1204. и касније), односно да је почивала на чињеници да би тек заузимањем Цариграда Душан добио пуни и неоспориви царски легитимитет. А то, ипак, чак ни савезник не би могао да прихвати, с обзиром на своје разуђене трговачке интересе, угрожаване уз то политиком Ђенове.

У другом, мањем делу књиге – *Свакодневни живоїт* – обрађени су економски и друштвени реалитети који настају у текућој комуникацији између

Србије и Венеције. Сјајно су приказане узајамне трговачке везе и узајамна демографска кретања, о којима је на данашњој промоцији већ било речи. То је и најважнија страна српско-млетачких односа у развијеном средњем веку, она о којој се стално и изнова расправља и која се непрестано обогаћује новим подацима, при чему ће Спремићева истраживања, сажета у овој књизи, представљати незаобилазан чинилац. У овом контексту указао бих на једну појаву на коју се код нас, у поређењу са економском основицом српско-млетачке интеракције, можда недовољно обраћа пажња, а којој је академик Спремић посветио читаво поглавље – *Српске књије* (263–273). Обрадио је три питања везана за књигу, у склопу онога што би се могло назвати културном страном српско-млетачке интеракције.

Прво, рукописне књиге, за које се констатује да су, због скупоће, реткости и језика, али и православне тематике, недовољно биле познате на другој страни Јадрана. Додао бих да је то слика сасвим другачија од оне коју у 14. и 15. веку пружа присуство византијске рукописне књиге у Италији. Језичка баријера и православно исходиште нису у византијском случају представљале препреку за масовно ширење рукописних књига по Италији, будући да су њихова разноврсна тематика, укључујући и текстове Антике, и велики број књига које су собом носиле угледне избеглице пред Турцима представљали сасвим другачију понуду од српске. Тиме, међутим није умањена могућност повлачења каквих-таквих паралела, јер је историјска чињеница да обе понуде егзистирају.

Друго питање које Спремић третира јесте српска штампана књига, објављивана у српским земљама од краја 15. века. Њеном појавом већ је било омогућено боље упознавање већ доста значајне словенске популације у Млечима, па и самих Млечана, са писаним стваралаштвом српских земаља. У њиховој унутрашњости манастир Милешева био је посебно значајан пункт за циркулацију српске књиге. Треће питање јесте такође српска штампана књига, али објављивана у Венецији током 16. века. То је доказ значаја и бројности српске заједнице у тадашњој Венецији. Истовремено, то је и најсофистициранији израз целокупних односа Србије и Венеције кроз читав средњи век.

Идеја водиља Спремићеве књиге је јасна у свим деловима излагања, а сажета је у последњем одељку – *Еџилоі* (275–278). То је велики, и успео, покушај да се из презентованих оквира српско-венедијанских односа извуче одређена историјска поука. У најкраћем, она би се могла свести на то да је између тако различитих светова као што су били српски и млетачки, била могућна плодносна сарадња на основу заједничких интереса. Понекад чак изненађује лакоћа са којом су били налажени заједнички интереси. Разуме се, све је функционисало не само на основу тих интереса, него и на основу историјских услова који су омогућавали да они буду остварени. Као што је промена општих услова, у раном средњем веку, отворила путеве српско-ве-

нецијанских сусретања, тако су велике промене, почетком новог доба, затвориле или значајно измениле већину тих путева. Академик Спремић читав овај процес јасно уочава и исто тако јасно описује. И, можда као природан резултат начина на који се историја одвија, његове опште тезе не остају ограничене насловом књиге, односно историјска поука о којој је реч има и шири значај од српско-венецијанског историјског комплекса. Покушао сам, у свом излагању, да укажем на ову околност са два примера који припадају византијском свету и који, у свој својој различитости у поређењу са српским релацијама према Венецији, показују ваљаност старе истине о значају заједничких историјских нити у медитеранском свету, упркос видљивим, па и оштрим разликама између појединих његових делова.

МОМЧИЛО СПРЕМИЋ

ОДНОСИ СРБИЈЕ И ВЕНЕЦИЈЕ

Србија и Венеција одржавале су везе у средњем веку ради размене добара. Млеци су били велики произвођачки центар и извозили су многе производе. Србија је до средине 13. века продавала сточарске артикле, а од средине 13. до средине 15. века највише метале. Иако су за средњовековне појмове Србија и Венеција биле међусобно удаљене, после Четвртог крсташког рата постале су суседи, јер су Млечани посели неке балканске крајеве. Осим тога, два партнера додиривала су се и на мору, јер је Република била господар Јадрана, а Србија је у средњем веку стално излазила на источну јадранску обалу. Млечани су посећивали много више градове на обали који су улазили у састав српске државе, него у унутрашњости земље. У Приморју су сачекивали караване из залеђа. У доба Немањића увоз и извоз највише је ишао преко Котора, а у време Деспотовине главни посредници били су Дубровчани.

Извори за проучавање односа између Србије и Венеције у средњем веку су млетачки, дубровачки, српски, которски, угарски и други. Сведоче о интензивним везама, политичким и економским, између две државе. Стефан Немањић (1196–1228) оженио се Аном Дандоло, унуком чувеног дужда Енрика Дандола. Њен син је био краљ Урош I (1243–1276). Ана је умрла пре 1263. године, а насликана је на сцени оплакивања у припрати Сопоћана. Владислав, син краља Драгутина (1276–1282), био је ожењен Констанцом из млетачке племићке породице Морозини. Цар Душан (1331–1355) правио је планове да, заједно с Млечанима, освоји Цариград. Деспот Стефан Лазаревић (1389–1427) и деспот Ђурађ Бранковић (1427–1456) опирали су се млетачком ширењу у Зети. Да би решила те спорове, Јелена, кћерка кнеза Лазара и мајка зетског господара Балше III, посетила је 1409. године Венецију.

Најважнији преговори између две стране обављени су 1435. године у „великој сали за аудијенције“ Смедеревског двора. Српску делегацију предводио је деспот Ђурађ Бранковић, а млетачку племић Никола Мемо. Регулисана су питања везана за разграничење у Зети и исплате скадарске провизије српском деспоту. Ђурађ Бранковић није се никада одрекао Зете, али је морао да на њу све мање мисли, јер је султан Мехмед II почео да осваја Србију, коју је коначно покорио 1459. године.

Током целог средњег века одржаване су трговачке везе између Србије и Венеције. До средине 13. века из Србије су извожени коже, крзна, восак, мед, дрвена грађа и производи домаће радиности. Од друге половине 13. века најзначајнији предмети извоза били су метали: сребро, злато, олово, бакар. О величини извоза сребра најбоље сведочи делатност браће Николе и Луке Кабужића. Они су од децембра 1426. до новембра 1433. набавили из Србије и Босне 3.480 кг сребра у вредности од око 100.000 дуката. На Босну је отпадало свега око 200 кг, све остало је било из Србије. Готово све то сребро, тачније 88%, дакле преко три тоне, извезли су у Млетке. Поред обичног сребра, ту је било око пола тоне гламе, која је садржала преко 120 кг злата. Из Млетака су увожени у Србију тканине, оружје, со, уље, стакло, занатска, бакарска и луксузна роба. У трговачком пословању већ су коришћени вредносни папири и банкарски рачуни. Због турског освајања, нешто становништва из Србије иселило се у Млетке, али је било и Млечана који су добар део живота проживели у Србији. Мањи број бавио се занатством или апотекарском и лекарском струком. Већина су били трговци који су извозили метале у Венецију.

Млечи су одиграли значајну улогу у култури српског народа – штампањем српских богослужбених књига. Ђурађ Бранковић основао је прву ћириличку штампарију код Јужних Словена. У 16. веку најзначајнији штампар српских књига у Венецији био је Божидар Вуковић. У то време српске штампарије, донете из Млетака, радиле су у Грачаници, Горажду, Рујном, Милешеви, Београду. У манастиру Милешеви постојало је стовариште српских богослужбених књига објављених у Венецији. О књигама су се највише старали калуђери, који су у Млечима учили штампарску вештину и доносили штампарије у родни крај. Тако је у време турског ропства, жижак српске духовности, оличен у штампању српских књига, светлуцао из далеке Венеције.